

تورك روایتلرنده «بوزقور»

باشقورستانلی عبدالقارر (ف . سلیمان)

تورکیات انستیتوسی آسیستانلردن

اسکی رومالیلرده و عمر بلرده قوردک افسانوی برموقی اولماسنه [۱] رغماً، اونک، تورك ملی کولتی اولدینی معلومدر . قوردک «هیونغ - نو ، توکیو ، اوغوز ، اوغور» داستانلردن باشلا یارق، تا موغول عنعنه و افسانه لرینه قدار نه بویوک تأثیرلر اجرا ایتدیکی، استاد کوریل زاده فؤاد بك طرفندن تدقیق و تحلیل ایدیلشدر [«تورك ادبیاتی تاریخی» ، برنجی کتاب ، ۶۲ و متعاقب صحیفه لر ، «تورکیا تاریخی» برنجی کتاب ، ص ۵۲ - ۶۱] . استاد بوتبعاتنده یالکیز تاریخی وثیقه لره استناد ایتمش ، تدقیقاتی یالکیز ادبیات تاریخی نقطه سندن یامشدر ؛ «الیوم اسلام اولان تورکلرک خلق ادبیاتنده بیله اسکی برملی داستانک مشترک ایزلرینه تصادف اولونمقده در » [تورکیا تاریخی ، ص ۵۲] دیمکله برابر ، قیمتدار تبعاتنده بو نقطه یی تنویر ایتکی موضوع بحثندن خارج عد ایله مشدر .

فی الواقع تورك اقوامی ایچنده ، بز ، مشترک داستانلردن قطع نظر ، اسکی داستانلرک مشترک ایزلرینی اکثر دفعه لر بولیورزه . اک جنوبی تورکلرده کی ملی اوغوز داستاننک بر چوق عنصرلرینی ، تورك قوملردن قطع نظر ، اک شرقی و شمالی تورکلرک قومشولرنده .

[۱] قورد حقنده تبعاتده بولونان طالر ، رومالیلرک قبل المیلاد ۲۹۶ سنه سنده «لوییکال» مغاره سی جوارنده «رومولوس» و «روموس» ی بسله یه آنافورده هیکل رکز ایتدکلرینی کوزا و اکنده طو تدقلری . حالده ، «قورد کولتی» نک اورتا آسیا قوملرینه غربدن کلدیکی حقنده جزئی بر اشارتده بولونما یوزلر . مستشرق «به رزین» [روس آزکه اولوزی شرق شعبه سی مساعیلری ، جزء ۱۳ ، ص ۱۴۸] « کلا پروت ، اشمید ، هیاست ، ده کینی» کی مستشرق ومؤرخلرک فکرلرینی بیان ایتدکلدن صو کرا دیورکه : «قورد افسانه سنک اساسی بویکی قومک (تورك و موغوللرک) یالکیز برینه عئددکلدر . بوتون اورتا آسیا قوملرنده مشترک بر افسانه در» . عمر بلرک خلق روایتلرنده قوردک نه کی برموقی اولدیغی بیلمه یوز . فقط «مسلیمة الکذاب» م طبری طرفندن نسبت ویریلن بر عباره جالب دقتدر . مسلیمة «فیصلدایچی قورد» و «سیاه قورد» له . قسم ایدیور : «ثم قال لهم واللبل الاطعم والذئب الادللم ... فقال واللبل الدامس والذئب الهامس» [لیدن طبعی ، ۱ ، ص ۱۹۳۳] .

«فین و موغول اقوامنده» بيله كوربيورز. مثلا، بوكون خالص موغول اولان «اوغور»، «صار توغول»، «خورخوت» قبيله لرینك منشألى حقنده كى روایتلرده «خورخوت» = قورقوت بولونمەسى [پاتانین، شمال غربى موغولستان مونوغرافيلرى، ۱۷، ۲۲، ۲۳، ۶۷۱، ۷۲۶]، «دهده قورقوت» مزده ذكر اولونان «تپه كوز» ماصالینك پك جزئى فرقلرله شمال «سامويه د - اوستياكار» نده [عینى اثر، ص ۷۰۶] سويله نمەسى، تورک موضوعه لرینك قومشو قوملرده بيله نه قادار انتشار ايتديكى كوسترييور . مع مافيه بوكونه قادار «قورد افسانهسى» عنصر لرینك بوكونكى تورک اقوامى روایتلرنده واضح بر صورتده كوزه چارپديغنى وانعكاسینى كوستره جك عنصر لرى طوبلايان هيچ بر ذات بزجه معلوم دكلدر . شرقى تورک و موغول قوملرینك ائتوغرافياسنه بويوك خدمت ليله معروف مستشرق «پاتانین» جلدلرله يازديغى اثرلرنده، قوردك تورک كولتى اولديغنه شهبه ايتمه ديكي حالده، بوكونكى تورک اقوامنده بو افسانه بقیه لرینه پك آز تصادف ايتمشدر .

اورتا عصرلرده كى يتالیا ن داستا نلرینه قادار اجراى تأثیر ایدن «بوز قورد افسانهسى» عنصر لرى [ؤيسليؤسكى، «رومان و حكايه لر تاريخندن»، II، ۳۰۷ پترسبورغ، ۱۸۸۸، «آبيللا» حقنده كى بابها قكز] تورک قوملرینك كندى خلق ادبياتنده اوفق برايز بر افاق غائب اولمشميدر؟ «ابوالغازى بهادرخان» كى تورک و موغول عنعنه لرینه ضا دق بر اديب ومؤر خده اسكى داستا نك «بوز قورد افسانهسى» نه عائد مكممل بر لوحه سنى بزده ويره ميور [۱]. «دهده قورت» ده اسه «قورد كولتى» نى خاطر لاتان بالكنز برايكى جمله يه تصادف ايدسيورز :

[۱] ابوالغازى بهادرخان «قورد» افسانه سنى يالكنز «بورته چنه» اسميله تخمطر ايدسيور [رضا نوربك ترجمه سنى، ص ۳۸] . واقعا «ابوالغازى بهادر» ك موغوللره عائد روایتلى، «رشيدالدين طيب» روایتلرینك عینى در . بعض ذاتلر كظن ايتديكى كى «قورد افسانهسى» رشيدالدين طرفندن چین و تورک ماخذلرنده بولونديغى كى ذكر اولونماده، بره زين طرفندن نشر اولونان قسملرده «اركنه قون» و «آلانقوا» افسانه لرنده مركزى عنصر «ايشيق» در [۱، متن ص ۵ - ۱۸، حاشیه ۱۴۸-۱۴۹] . «بورته چنه» اسه «جامع التواريخ» ده يالكنز بردغه ذكر اولونور . اوده، تبت تأثیريله بوزولمش موغول منبعلرنده اولديغى كى ، شخص اسميدر [متن، جلد اول، باب دوم، ص ۵] . رشيدالدين «بورته چنه» نك بوز قورد «قوامرال» ك «كوزل آهو» افسانه لريله علاقه سى اولديغنه عائد جزئى بر اشارته بولونمايور . بو اثرنى ماخذ اتخا ذ ایدن مؤرخلر (خواند مير، ميرخواند، آنونيم شيبانى نامه مؤلفى، وعلى جلایر كييلر) «بورته چنه» نك بوز قورد كولتى ايله مناسبى حقنده برشى سويله ميورلر .

«قوردك يوزى مبارك» (ص ۲۶) . «قره باشم قربان اولسون قردم سكا !» (ص ۲۷) [۱] . اسكى موغول وثيقلرنده ، اسلام - ايرن ماخذلرينه نظرأ ، «قورد افسانهسى» نه علاقه دارلق بدرجه يه قدر بولونور . موغول حاكيمتى دورنده چينجه يازلمش «يوان چاؤميشى» . [پكين روس روحانيلرى هيئتى مساعيسى، ج ۴ ، راهب پاللاس ترجمهسى] ده جنكيز خانك جد اعلاسى اولارق «بورتەچنە: بوز قورد» ذكر اولونور . موغوللارك تاريخى داستانلىرى آراسنده شاه اثر عد اولونان «آلتون طوپچى» [لاما «غام بوغالسان» ترجمهسى، ص ۱۲۱] ده خالص تورك روایتلرنده كى واقعه عیناً نقل ايديلديكى حالده ، بوز قورد يرينه قيرمىزى كوپك ذكر اولونور . «بورتەچنە» ايسه رشخص اسمى اولارق مذکوردر [ص ۱۱۹ - ۱۲۰] . «اشميدت» ظرفدن نشر اولونان «سانانغ سه سەن» ده «بورتەچنە» رشيدالدين ده و «آلتون طوپچى» ده اولدينى كى ، اسم اولارق ذكر اولونور [ص ۵۲] . «بورتەچنە» بر تبيت پرئسى ايدى . «دالاي صوبين آروو آلتان شيريكە توخاقان» ك اوغلى ايدى ؛ «بورتەچنە» موغول قوملىرى ايچنه كلدى . «بو» بورتەچنە «نك اسكى» بوز قورد «اولديغنده» «اشميدت» شهبه ايمه بور . شو موغول «بورتەچنە» سنه استنادأ ، هونلك ، و كيولرك ده موغول اولدقلىرى اثبات ايجون نظريه لر اويدورويور [Forschungen، ص ۱۱ - ۴۲ - ۶۶ - ۷۴] . بوكونكى موغوللرده «بوز قورد» عنعنەلرينك ايزلرينه بوساحه لرله مشغول مستشرقلرك اثرلرنده تصادف ايدمه دك . «بايقال» كولى جوارنده كى «بوريات - موغوللر» ده «بورتەچنە» نامنى طاشيان برقبيله بولونور سده ، ژه نه آلوريلرينه عائد روایتلرنده «بوز قورد» افسانه سنه عائد برشى كورولمور [پاتانين ، اورتا عصر غرب داستانلرنده شرق موضوعه لرى ، ص ۸۰۱] . ايشته بوز قورد افسانه سنك موغول تاريخ و داستانلرنده و خلق عنعنەلرنده كى وضعيتى بو شكلده در .

• •

موغول قوملرينك روايت وعنعنەلرينى ، ايران - اسلام تاثيرينه فضلە بدرجه ده مربوط قالمش مؤرخلرى برافارق خالص تورك قوملرينك عنعنەلرينى نظر اعتباره آليرسه ق ، بو افسانه يه عائد روایتلرك شكللى بوسموتون دكشير . بونلردن برى ، خالص تورك عنعنەلر سندن عبارت .

[۱] آناتولى توركلرى يالان سوزلره «قورد ماضالى» ديورلرمش [حسام الدين افندى مقالهسى ، «ملت» غزتهسى ، نومرو ۹۴ ، سنه ۱۹۲۵] . ديمك اوليور كه اسكى «شامانيزم كولتى» نك خاطرە لرى خلق كتلهسى ايچنده صاقلانمشدر .

اولان او یغور دستانی درکه، چین مأخذلری قاداراسکی اولماق له برابر مهم بروئیه در [۱].
 «ایکنجی اثر ایسه، اورتا تورک روایتی اولان «چنکیز نامه» لدر . بور وایتلرک مختلف
 واریانتلری واردر. «باشقورد روایتی» اولانی [۲] «قازان» دارالفنوننی تورک لسانی معلمی
 «خلفین» طرفندن ۱۸۱۹نجی سنه ده نشر اولونمشدر. مع مافیله، «بورتیچنه» و دیگر روایتلر
 حقنده تدقیق اتده بولونان مستشرقلردن هیچ بر کیمسه، هنوز بو اثردن استفاده ایتمه مشدر.
 «چنکیز نامه» نك قازاق- قیرغیز روایتی ناقص و مختصر بر صورتده «رادلوف» طرفندن نشر
 اولونمشدر [«تورک خلق ادبیاتی نمونه لری، III، ص ۶۲-۶۸]. قریم- نوغای روایتنک
 تثبیت ایدیلش اولدیفنی نسخه، برلین مملکت کتبخانه سنده [mix Diez A. Quart N 137]
 محفوظدر. خلق ایچنده بور وایتلرک دورلوشکلرده تثبیت اولونمش نسخه لری بولونوردی.
 باشقورد روایتی اولان نسخه «بورتیچنه» و «بیسوکه ی بهادر» ی بیلیمور . اوکا
 بناء جهانک بویوک خاقانی «چنکیز خان»، بلا واسطه، «یلقی یاللی کوك بوری» اوغلیدر.
 باشقورد قبائلنی تشکیل ایدن (یورماطی، قیچاق، قانکلی، قانای، تامیان الخ)، کبی
 مختلف قبیله له علامت اولارق «تامغا، آغاچ، قوش» ویرن، شو «کوك بوری: بوز قورد»
 اوغلی چنکیز خاندنر .

بو دستانده «ایشیق» و «بوز قورد» د عائد افسانه نك صورتی ایکی صحیفه تشکیل ایدیمور.
 «آلتقوا» قوجاسز حامله اولمش. ایل ایچنده دیدی قودیلر ظهور ایتمش. «آلتقوا» کندیسنه
 برضیا زول ایتدیکنی و قورد اولارق حیق دیغنی بیان ایتمش. تدقیق ایچون «قیچاق قره بی»،
 «تورکمن کل محمد بی»، «اورادوج بی» ناملی بویوکلر «آلتقوا» نك چادیری جوارنده
 پوصو قورمشلر . کیجه یاریسندن سوکرا :

[۱] بو وثیقه حقنده کوپرلی زاده فواد بکک «تورک ادبیاتی تاریخی، برنجی کتاب، ۵۹-۶۲» نده
 اطرافلیجه معلومات ویریلش و دستانک بوکونکی تورکجه به ترجمه سی ده درج اولونمشدر .
 [۲] بو اثر حقنده اک صوک معلومات «علی رحیم» و «ع. عزیز»، بککک مشترک اثری اولان «تاتار
 ادبیاتی تاریخی» نده درج اولونمشدر . فقط مؤلفلرک «چنکیز نامه» نك محل تثبیت حقنده اولان
 ملاحظه لری غریبدر [II، ص ۸۹-۹۷]. اترده جغرافی اسملر، قبائل علامت لری (تامغا، قوش)
 ایدیل حوضه لرنده آکلاشیلما یان لغتلر (عموماً برنجی قسمک مندرجاتی) اورال داغلر نده تثبیت اولوندیغنه
 نهایت واضح بر دلیل اولدیفنی کبی، باشقوردلرده بولونان «چنکیز نامه جی» دینلن اختیارلر، مطبوع
 نسخه دن خبرسز اولدقلری حالده، نسلدن نسله «چنکیز نامه» سویله مکله معروفدرلر .

هوادین بر یارقین کون ایندی. کوردیلار ارسه ایساری کیتدی. بولار
ینه بر آنچادین ایسارین ییب آلدیلار ارسه بر بندن صور دیلار:
« باباغی کون بولوب اینکان نه ایردی ؟ » ددیلار . بلادیلار .
— « کلنکیز، بزلار ایسکان تیک بولوب اولتورغونجه یالارمزنی
تاریب جینک لاته نک : بوری بولسا چیقار » تیدیلار . آن دین
صوک تورا سالیب یالارین تآیب چکدیلار . کوردیلار کیم :
یلقی یاللی کوك بوری چیقا کلدی . آرتینا قاراب
« چنکیز ! » تیب آواز بیردی . [۱]

برلینده نسخه سی اولان « قریم - نوغای » روایتنده ، عمومی مندرجات اعتباریله بویوک
قرقنه رغما ، « آلا نغوا ، ایشیق ، بوز قورد » افسانه لری عین روایتدر [ورق ۶] .
بو داستان، کرک شرق و کرک غرب تورک لرنده ، پک اسکی بردستانک، موغول فتوحاتی
صوکنده دیکشمش بر صورتندن باشقه بر شی اولاماز فیکرنده یز. اک اسکی تورک داستانک
مرکزی عنصری، شهبه سز، « بوز قورد » اولمشدر .

بوکرنکی شامانی تورک لرنده قوردک قدسی ماهیتی اولدینی کوریلیر . شامان طاووللرنده
مطلق قورد رسمی بولونور . طویا (اورانخای) تورک لرنک قام دعا لرنده « بوز قورد »
خطاب ایدیلیر .

اوستو قود ایدان چارلیقتیم !	یوقاری تا کریدن مأمورم !
جیدی قوناق جیم جیمه زم !	یدی کون (متصل) یمک یمه ز (حیوان) م !
جیدی قوناقدا جیم جیمه رم	یدی کون (متصل) یمک یر (حیوان) م !
قودایمنک قاییراسی	تا کریمک مرهتلی (بنده) سی
کوك بوری ، آره نم قایراخان !	بوز قوردم ، افندم !
آغزن بورنن جالغاسقان	آغزن و بورنینی (دیلی ایله) یالامقده اولان
قوو بوریم !	قوغو (کبی) قوردم !

[وادلو ف ، تورک خلق ادبیاتی نمونه لری ، IX ، ۲۰۴]

« بوز قورد » و قوردک یولباش جیلقنه طاند افسانه لرنک اک قویو یری ، شهبه سز « باشقردستان » در .

[۱] بوکون ألمزده « خلفین » نشری بولونمادی عندن پارس ملی کتبخانه سنده [Suppl. Ture, N143]
محفوظ اسکی آل یازیمی نسخه دن استفاده ایتدک (ورق ۹ آ) .

عوامک «باشقورد» کله سنی توضیح ایتمک مرقاقده، دولایسیله، خلق اشتقاقنک بو افسانه لری محافظه سنه آریججه بر سبب اولمش اولایلیر .

(۱) «باشقورد» کله سی حقنده باشقورد خلق اشتقاقی شایان دقتدر:

۱۸ نجی عصر ابدالرنده رسمی روس منبعلرنده بو کله ، باشقورد بکلرینک ویردیکی توضیحاته بناء ، «Glawnyj Wolk = باشبوغ قورد» دیه قید اولونمشدر . بو قومک روس حاکیمته قارشو عصیانلری ده «قورد اوغلی» اولدقلرندن ایمش [۱]. اسکی زمانلرده بو قوم سانجاقلرنده قورد باشی طاشیمشدر. او سبیدن باش قورد آدینی آلمشدر ایمش [۲].

(۲) اسکی زمانلرده باشقورد قومی قورده «بوری» دیمهز ، «قورد» دیرلردی . بابالرك اسمنی کلینلرك سویله مه سی یاساق اولدیغندن دولای قورد ایچون «بوری» اسمی تعمیم ایتمشدر .

(۳) پیغمبر، صحابه لرندن اوچ ذاتی «اورال» داغلینه اسلام دینی اوکرتمک ایچون یوللامشدی . بو صحابه لره اورال داغلینه قادار بر بوز قورد رهبرلک ایتمشدر . اورال داغلرنده بولونان قومده، اسلامیتی قبول ایتدکنن سوکرا «باشقورد» آدلانمشدر [۳].

(۴) اسکی زمانلرده اوزاق شرقده یوکسک ، قارلی داغلرده «باشقورد» نوغای ، قازاق، قیرغیز» قوملری بر تک بابانک اولادی اولارق یاشایورلردی . او وقت «باشقورد» نوغای ، الخ .. اسملر یوق ایدی . بر زمان بونلر آراسنده اختلاف و مجادله ظهور ایتدی . کونلرك برنده بو قبيله رئیس آوه کیده رکن اوکنده بر قورد پیدا اولدی . رئیس، بو قوردی تعقیب ایده ایده، جنت کی اورمانلری و نه رلری اولان بر عظمتلی داغله کلدی . او وقت قورد بردن بره غائب اولدی . رئیس آکلادی که، بوره برلک ایدن قورد تا کریدن بو قومه تعیین ایدیلش «قوت : طالع» در . رئیس کری یه، شرق دیارینه واردی . قوم و قبيله سنی برابر

[۱] ریچقوف ، «اورنبورغ ولایتی طوپوگرافیسی»، اورنبورغ ۱۸۸۷ ، ص ۵۸-۵۹ .

[۲] ویسوسکی ، «نیپایوف و اورنبورغ ولایتنک ۱۷۵۸ سنه سنه قادار اهالیسی»

ص ۱۲۴ - ۱۲۸ .

[۳] نازاروف مقاله سی [«سووریمینیک» مجموعه سی ، ۱۸۶۲ ، نومرو ۱۱ ، ص ۶۶] . قوردک رهبرلکی حقنده کوپرلی زاده محمد فؤاد بکک مطالعه لریله مقایسه ایدیکن [تورک ادبیاتی تاریخی، برنجی کتاب ، ۶۲] .

آلوب اورال داغلینه کتیردی . ایشته دیگر قرده شلرنندن آریلان بو قبائله « باشقورد » دنیلیدی که ، « قوردک باش اولوب کتیردیکی قوم » دیمکدر [۱] .

« آخوندقربانعلی حاجی خالد اوغلی » نك « تواریخ خمسۀ شرقی » نام اثرنده [قازان، ۱۹۱۰ ص ۱۹۱ - ۱۹۳] « باشقرد اسمنده وجه تسمیه » باینده عیناً شوافسانه نقل ایدیلیر: (عیناً)

« باشقرد طائفه سی اوزبیکدن اولوب اسمی اولدن واریسه ده نفس اوزلرندن نامنه سکه صوقدرمش، مستقل خانلری اولدیغی معلوم دکلدرد . . . بونلرک باشقرد ایله مسمی سنده قیل وقاللر اولوب جله دن بری بودرکه لغت فرسده قاشقوری کرک دیوب اترک بوندن تحریفله قرد دیورلر . بو طائفه حد ذاتنده بغیرت شجاعت اولدقدن قاشقوره تشبیهاً « قرد » دنیلوب قرددن زیاده قوی دیمک محله مبالغه ایدب « باش » لفظینی قوشه رق باش قورد دیمش . . . اجدادلرنده دخی بو اوصاف ممدوحه موجود اولدقدن قاشقورک مرادی اولان قورد ومبالغه سیله باشقرد تسمیه ایشلر اوله . حضرت علی کرم الله وجهه نك مدحنده شیر بدنگلری کی بهادر آدملری آرسلان دیمک ، قاشقرد دیمک ولقی ایله « کوک یال » دیمک مدح اوز بکاندر . . . اما حاجی ملا ظهیرالدین نام سیاحک نقلنه بناء باشقرد اسمنده وجه تسمیه زمان ماده اجدادلر مزدن اوچ آدم قش سفرنده یول یا کلوب آداشمشلر ایکن اتفاق قردک ایزینه دوشوب ایل بولدقلرندن ، زلز قوردک ایزیه کلدک ، زلزله قورد باشچی اولدی دیدکلرندن ، بو اوچ ذاتک فروغنه باشجیسی قرد اولان آدملرک نسلی دیمک سیاقنده باشقرد دیوب بونام اولادلرینه لقب اولوب قالش . اهالیء باشقردک بویوک اجدادلری اوشبو اوچ ذواتلر ایش . العهده علی الراوی »

مؤرخ « آخوند قربانعلی » بو افسانه لری نقل ایتدکن صو کرا ، صو کنجی روایته اینانما یور ؛ و ذیورکه : « بوروایت یول شاشیرمش اجدادک یولندن داها شاشیقین بر یولدر ؛ بزم عند مزده برنجی روایت اصح وافصحدر . »

بوندن آکلا شیلیرکه ، « باشقورد » کله سینک « قورد » افسانه سیله - خلق اعتقادنجه اولسه بیله - علاقه دارلنی ، تا شرقی تورکستانه قادار [مؤلف تورکستان شرقی علماسندندر] انتشار ایشدر . شبهه یوق که « باشقورد » کله سنک بو افسانه ایله هیچ بر علاقه سی و مناسبتی اولماسه بیله ، دائماً اسکی دستانده مرکزی عنصر اولان « بوز قورد » ی تورک قوملرینه تخطر ایتدیرمشدر .

[۱] بوروایت ، م . « بایش اوغلو » طرفندن نشر اولومشدر . « بورجان » و « قچاق » باشقوردلرندن یازیلان روایتدر [روس جغرافیا جمعیتی نك اوردن بورغ شعبه سی خبرلری مجموعه سی ، ۷ نجی جزؤ ، ۱۸۹۵ ، ص ۱۱-۱۳] .